

Іранські народні казки

КУПИТИ

До книги увійшли сорок найпопулярніших іранських народних казок. Їхні герої — благородні й відважні юнаки, які не зупиняються перед жодними небезпеками, а також незвичайно люблячі й самовіддані красуні («Камінь терпіння», «Ох», «Син дроворуба і чарівник»). В іранських казках добро завжди перемагає зло («Місяцечола», «Квітуча троянда»), а велике кохання долає саму смерть («Птах-буревій», «Гранатова дівчина»). В багатьох казках, як чарівних, жартівливих, так і в казках про тварин, читач з приємністю впізнає персонажів, знайомих з дитинства. Це свідчить лише про спільність культур, зокрема про близькість українського та іранського фольклору. Усі казки перекладено українською мовою вперше.

Իրանական նարոցնէ կաշնէ

© Видавництво Богдан

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-8232-7

Іранські народні казки

З перської переклав *Роман Гамада*

Редакційна колегія
серії «Скарби Сходу»:

Богдан Будний

Іван Бондаренко

Роман Гамада

Ірина Дрига

Юрій Кочубей

Вікторія Мусійчук

Степан Наливайко

Юлія Осадча

Ярема Полотнюк

Валерій Рибалкін

Ярослава Шекера

Серія «Скарби Сходу» заснована 2008 року

Переклав з перської Роман Гамада

Ілюстрації художника Бегзада Гарібпура

Перекладено за виданням:

چهل قصه، برگزیده قصه‌های عامیانه ایرانی / پژوهش و بازنویسی منوچهر کریمزاده،
به همراه هشت تابلوی رنگی از بهزاد غریب‌پور. - تهران: طرح نو، ۱۳۷۹.

ЧАРІВНИЙ СВІТ ІРАНСЬКИХ КАЗОК

Любий читачу! Сьогодні в тебе щаслива нагода читати іранські народні казки рідною мовою. Чому, власне, іранські, а не перські? Для цього слід дещо з'ясувати. Назва країни Іран походить від назви арійських племен (аріїв, аріанів), далеких предків сучасних іранців, які емігрували на цю частину території ще в 1500-1000 роках до нашої ери. Найдавніша історична область Ірану Фарс на півдні країни (головне місто Шіраз) стала відома Європі в грецькій передачі саме як Персія, Персида. Стара назва Персія вживалася аж до 1935 року, коли іранський шах Реза зажадав, щоб його країну всі інші так само називали Іраном. Коли ми кажемо «перські казки», то це данина радше історичній традиції, це те саме, що сказати «перські килими», «перська зброя», «перська література» взагалі. І це цілком вірно. А коли ми кажемо «іранські народні казки», то маємо на увазі передусім усний фольклор — казки, легенди, байки, притчі іранського народу та інших споріднених народів, які населяють сучасний Іран.

Пропоновані казки перекладено з книги під оригінальною назвою «Сорок казок», яку впорядкував і адаптував відомий іранський літературознавець Манучегр Карімзаде. Він дещо спростив складні й важкозрозумілі місця для сучасного іранського читача, уникнув зайвих повторів і наприкінці книги подав великий словник виразів, які неможливо знайти в сучасних словниках перської мови. Це можна пояснити тим, що казки до своєї книги він брав із записів, виданих відомими іранськими збирачами казок Кугі Кермані та Мохтаді Собхі, де тексти були опубліковані в первинному їх звучанні, а також з інших фольклорних видань. Те саме спостерігається й в українських народних казках, записаних українськими фольклористами й письменниками наприкінці XIX — початку XX століття. Їхнє прочитання потребує певної філологічної підготовки, аби не заглядати раз-по-раз до словника чи приміток, та відмінної мовно-генетичної пам'яті. Важко буде витлумачити іранцеві, який читатиме українські народні казки, хто такі *коза-дереза*, *довгомудик*, *Івасик-Телесик*, чому в казці «Язиката Хвеська» ліс «*притхнувся*», а дід «*заховав*» бабу («Дідова дочка та бабина дочка»), або ж таке місце: «Пішов півник до моря води прохати: — Море, море, дай води! — Нащо води? — *Турі* вода. Там і *Турька* лежить і не дише уже, крильцями, ніжками не колише уже!» («Як півник до моря по воду ходив»).

Перекладачеві іранських казок доводиться долати такі ж труднощі не лише літературного, а й мовного характеру. Сучасні іранці не розуміють в казках багатьох місць (навіть самої назви казки «Качале мам-сейяг», у нашому перекладі «Шолудивий лисань»), проте вони сприймають їх цілком органічно, і навіть елементи афганської мови пушту («П'ятниця, Субота і Неділя») не викликають у них застережень.

Задля справедливості треба зазначити, що український читач давно вже знайомий з іранськими казками завдячуючи відомому збірнику «Тисяча й одна ніч». Науково доведено, що найдревнішу основу цих арабських казок становить індо-іранський елемент, передусім чарівні казки та казки про тварин. Уже в стародавньому Ірані був відомий збірник під назвою «Газар афсанак» («Тисяча казок»), писаний мовою пеглеві, який став відправним пунктом формування всього арабського циклу. Саме рамкове оформлення «Тисячі й однієї ночі» виразно індо-іранського походження, і безумовно іранськими виглядають імена головних героїв — царя Шагріяра та візирівни Шагрезади.

Зайве казати, який величезний вплив справила «Тисяча й одна ніч» на європейську літературу. Нею цікавилися не лише вчені-сходознавці, перекладаючи арабські тексти й подаючи до них ґрунтовні коментарі, а й відомі письменники. Це зацікавлення знайшло відбиток, зокрема, у творчості Вільгельма Гауфа (1802-1827), який дав відмінну інтерпретацію казок «Тисячі й однієї ночі». Не можна оминати й тієї цікавої обставини, що й Гауф надихнувся відомого українського письменника Олександра Олеся (псевдонім Олександра Івановича Кандиби, 1878-1944) на переклад своїх казок. Крім того, Олександр Олесь переказав іще три казки з «Книги тисячі й однієї ночі», беручи за основу повний, з хорошим коментарем переклад німецькою Макса Геннінга (1895-1899), а саме «Рибалка і заворожене царство», «Подорожі Сінблада-морехода» та «Лампа Аладдіна».

Велике зацікавлення Сходом у Європі XVIII-XIX ст. не могло не позначитися на творчості невомних збирачів німецького та європейського фольклору Вільгельма та Якова Ґрімм. У їхньому опублікованому збірнику «Казки для дітей та родини» можна знайти східні сюжети й навіть оригінальні східні казки. Казка «Столику-накрійся, золотий віслюк та палиця з мішка» є буквальним повторенням відомої іранської народної казки «Така собі коза» (в нашому перекладі «Капосна коза»), і читач може в цьому легко переконатись, узявши до рук існуючі на сьогодні два українські переклади казок братів Ґрімм: один виконаний Євгеном Поповичем та Сидором Сакидоном (доступний в інтернеті), а другий Романом Матієвим та Орісею Кульчицькою (видавництво «Навчальна книга-Богдан», Тернопіль, 2009, с. 200-212). Було б невірно стверджувати, що українська народна казка «Коза-дереза» є лише відгомонам іранського фольклору, але одне незаперечно: вона стоїть в одному зв'язку з індо-іранською фольклорною традицією. Цей зв'язок підтверджується іще однією іранською казкою — «Шангуль і Мангуль» (оригінальна назва «Коза з дзвіночком на нозі»), яка дає нам усі підстави порівнювати її з «Козою-дерезою»:

— Я коза, вийди подитись,
Які в мене міцні копитця.
Стою на землі дужими ногами,
Сколю усіх гострими рогами.
Хто забрав мого Шангуля?

*Хто забрав мого Мангуля?
Хто буде зі мною битися?
(«Шаггуль і Мангуль»)*

Вражає не лише сюжетна схожість українських та іранських казок (кажучи науковою мовою, типологія сюжетних ліній), а й у багатьох місцях текстова ідентичність. Подамо кілька прикладів.

«Привела лисиця kota під оте дерево. А кіт як угледів бичка, йому шерсть на спині враз настовбурчилась, як занявчить та прискочить до бичка, став шматувати кігтями, уп'явся зубами, а тоді й каже: — Ма-у!.. ма-у!..

Як побачив отаке ведмідь, злякався та й думає собі: «Оце хижий звір! Каже, що йому іще «Мало! мало!». Такому принеси п'ятеро бичків, то він і не наїсться, та за нас прийметься!»

А вовк чує, що «Мало! мало!», злякався, потиху відгорнув листя — дай, думає, погляну на того kota-звіроїда.

А кіт почув шурхотіння в листі, подумав, що то миша, та туди, та вовкові кігтями в морду!» («Кіт-звіроїд»).

«Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до стола, він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже: — Ма-у!.. ма-у!.. ма-у!.. — А ті думають: «От, вражого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Ізліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за ушима лящить. А як наївсь, то так і простягсь на столі. А кабан лежав близько стола у хмизі, та якось комар і вкусив його за хвіст, а він так хвостом і крутнув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст! Кабан як схопиться, та навтіки!» («Пан Коцький»).

«Чарівник підійшов до старого і спитав: — Куди ти, чоловіче, ведеш цього барана? — На ярмарок продавати. — Скільки за нього правиш? — Сто туманів. — Гаразд, я куплю його в тебе.

Чарівник одлічив сто туманів, дав старому і взявся за повід, коли старий і каже: — Ось підожди, я зніму повід! — Навіщо він тобі здався? — Як собі хочеш, а я не продам його! — Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб барана передавали без поводя? Як же я поведу його додому? — Ні та й ні! Цей повід мого сина, я не продам його нізащо.

Чарівник як узявся його просити, щоб продав, почав підлещуватися...» («Син дроворуба і чарівник»).

«А це підходить циган сліпий на одне око: — Що тобі, чоловіче, за коня? — Тисячу без недоуздка. — Ге! Дорого, батю: візьми п'ятсот з недоуздкой! — Ні, не рука, — каже батько. — Ну шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуваться, як узяв — так чоловік і шага не спускає. — Ну, бери, батю, тільки з недоуздкой. — Е, ні, цигане, недоуздки мій! — Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб

коня продавали без вуздечки? І передать ніяк... — Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік. — Ну, батю, я тобі п'ять рублів накину, — тільки з недоуздом» («Ох!»).

«Коли це згодом приходить до джерела чорна косоока рабиня із глечиком. Вона хотіла набрати води, дивиться, у воді відображення дівчини, та й подумала собі, що це відбивається її обличчя. «Яка ж я хороша на вроду! — сказала вона собі. — Хіба то можна посилати по воду таку красуню!»

Вона підняла каменюку, розбила глечика і повернулась додому.

— Де ж ти поділа глечика? — спитала у неї господиня.

— Він висковзнув мені з рук і розбився, — відказала рабиня.

— Коли так, — сказала господиня, — то йди та попери білизну.

Узяла рабиня кошика з білизною й пішла до джерела. Коли вона знову побачила у воді відображення дівчини, сказала собі: «Ото вже, справді, яка я хороша на вроду! Щоб така красуня, як я, та трудилася свої руки!» («Гранатова дівчина»).

«А та дочка вже одлежала своє, зробилась черницею і прийшла в город та і зізла на вербу над криницею — може, щоб подивиться: а де, мов?.. І її видно в криниці — така хороша-хороша!

Коли і приходить шинкарська наймичка по воду, і гульк у криницю — така хороша-хороша! Думала, що вона, та й каже:

— Тьху, — каже, — біс його батькові, отака хороша, та шинкаркам воду носила! Ні, більше не буду, нехай не діждуть!

І торох відра об землю, аж клепки забряжчали!» («Про царенка Йвана і чортову дочку»).

«Розсердився падишах, коли учув таке, та з досади як кине гранатом об землю — гранат так і розсипався зернятами.

А дєрвіш, не довго думавши, перекинувся півнем та давай клювати ті зернята. От клює він, клює... А в одній зернині була душа того юнака. Бачить юнак, що його ось-ось поклює півень, перекинувся лисицею і схопив півня за горло.

Бачить півень, що йому зараз смерть буде, перекинувся назад чарівником, а лисиця стала знову юнаком» («Син дроворуба і чарівник»).

« — Ну, коли так, — каже царівна, — то щоб ні тобі, ні мені! — та й кинула той перстень на землю... Той перстень і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по усій хаті. А Ох, недовго думавши, перекинувся півнем та давай клювати те пшоно. Клював-клював, все поклював... А одна пшонина закотилася під ноги царівні, він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював, та в вікно й вилетів собі геть, та й полетів собі... А з тієї пшонини перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна, як побачила, так і закохалася одразу...» («Ох!»).

Цікаво зазначити, що цей сюжет із перевтіленням душ безсумнівно індійського походження практично в незмінному вигляді увійшов до книги «Тисячі й однієї ночі».

«А коли кіт відчув, що вовк перемагає, обернувся на червоного граната, який упав до двірцевого басейну, вовк підбіг туди, а гранат злетів угору і, впавши на підлогу палати, розбився, й усі зерна плоду розсипались по всій долівці. Тоді вовк струснувся і перевернувся на півня, який виклював ці зерна; але за велінням долі одно зерно заховалося скраю басейну. Тим часом півень почав кукурікати й бити крильми, подаючи нам знаки, але ми не могли зрозуміти його. А потім крикнув на нас таким криком, що замалим палац не розвалився, і почав бігати по залі, аж нарешті знайшов ту зернину, яка була на краю басейну, й кинувся до неї, щоб клюнути її, але вона впала у басейн і, перетворившись на рибу, зникла у воді. Тоді півень зробився великою рибиною, яка занурилася в воду, полюючи на меншу...» (розповідь першого жебрака із казки «Носій і дівчата»).

За всієї подібності окремих українських та іранських казок вони все ж відмінні за способом вирішення багатьох морально-етичних та побутових питань, іншими словами, вони позначені національним духом та специфічним колоритом. Так, казка «Яблуня й див» співвідноситься в окремих частинах з українською казкою «Котигорошко», де відважний Малік-Ібрагім (в інших версіях Малік-Мохаммед) після довгих пригод нарешті за допомогою птаха Сімурга видобувається на цей світ. Малік-Ібрагім летів на тому птахові цілих сорок днів, годуючи його щодня одним шматком м'яса та даючи пити один міх води, аж нарешті прибув додому.

«Брати кинулися обіймати, цілувати Малік-Ібрагіма. — Через те лихо, що ми тобі заподіяли, будемо до кінця віку твоїми рабами! — Малік-Ібрагім поцілував їх і сказав: — Ви мої старші брати, і я не таю на вас жодної кривди.

Сказати коротко, ворожнеча братів перемінилася в дружбу. Падишах звелів прикрасити все місто, і Малік-Ібрагіма повинчали з тією дівчиною».

Звичайно, за іранськими морально-етичними нормами Малік-Ібрагім не став карати старших братів. А що ж Котигорошко? Він так само не став карати своїх братів (« — Оставайтесь же, коли ви такі! — каже. — Піду я в світ»), проте не пробачив своїх товаришів Вернигору, Вернидуба та Крутивуса. «Ви мене зрадили, — мушу вас покарати. — Та й покарав. А сам одружився з тією королівною та й живе».

Сімург¹ — це священний птах давньоіранських міфів та переказів. В індійській традиції («Рігведа») та іранській («Авеста») зберігся опис міфічного птаха, який був швидше птахоподібною істотою, з могутнім тілом, головою, як у людини, і хижацьким дзьобом. В народній літературі, фольклорі Сімург уже менш конкретизований і заледве можна знайти риси його подібності до священного птаха давньоарійської міфології. Популярний мотив порятунку Сімургових дітей, тільки вже не від дощу, а від дракона, представлений досить широко як в усній, так і в писемній творчості.

Котигорошко «іде та іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує, — на дубі пищать грифенята в гнізді. Він заліз на дуб та й прикрив їх

свитою. Перейшов дощ, прилітає птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив гриф, що діти вкриті, та й питає: — Хто це вас накрив? А діти кажуть: — Як не з'їси його, то ми скажемо. — Ні, — каже, — не з'їм. — Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив. Гриф прилетів до Котигорошка та й каже: — Кажи, що тобі треба, — я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти zostалися живі, а то все — я полечу, а тут піде дощ та град, вони в гнізді й заллються». («Котигорошко»).

Хоробрий царевич «дістався підніжжя дерева саме тоді, коли дракон зліз вже до половини й, наблизившись до гнізда, встромив у нього голову. Малі пташенята марно силкувалися злетіти й шукали порятунку, кличучи матір. Та тут нагодився царевич, витяг гострого меча й так ударив дракона по голові, що розрубав навпіл, тоді зліз із дерева й заснув у холодку. Коли це прилітає Сімург, бачить — під деревом спить людина. Він вже намірився схопити її в кігті й віднести на поживу своїм дітям, та пташенята загукали: — Матінко, не збавляй його життя, не чини йому лихого, бо коли б не він, нас і на світі давно не було». («Місто мертвих»).

Та ще ближче українська казка стоїть до інших іранських версій — «Допомога птаха Сімурга» та «Відважний Малік-Мохаммед». Покинутий братами, як і згодом Котигорошко, Малік-Мохаммед дістається з глибокої криниці на цей світ з допомогою птаха Сімурга. Для нього зарізано шість ситних биків, з їхніх шкур зшити шість міхів і наповнено водою. От летять Малік-Мохаммед з Сімургом, і коли до землі залишилося трохи дороги, дивиться Малік-Мохаммед, а м'яса більше нема. Взяв він відрізав у себе шматок литки й укинув до рота Сімургові, так і долетіли. Коли гляне Сімург, а Малік-Мохаммед кульгає. Тоді змочив птах Сімург своєю слиною йому рану, звідки було відрізано шматок, дістав з-під язика м'ясо, приклав на місце — м'ясо й приросло.

«Винеси мене, — каже Котигорошко, — на той світ. — Ну, добру ти мені загадку загадав. Та дарма, треба летіти. Візьмемо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я летітиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені вкинеш в рот шматок м'яса, а як поверну наліво, то даси трохи води, а то не долечу й упаду. — Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа, — полетіли. Летять та й летять, як поверне гриф голову направо, то Котигорошко йому вкине в рот шмат м'яса, а як наліво — дасть йому трохи води. Довго так летіли, — от-от уже долітають до цього світу. Коли гриф повертає голову направо, а в кадовбах і шматочка м'яса нема. Тоді Котигорошко відрізав у себе литку та й кинув грифові в рот. Вилетіли, гриф і питається: — Чого це ти мені такого доброго дав аж наприкінці? Котигорошко й показав на свою ногу: — От чого, — каже. Тоді гриф виригнув литку, полетів і приніс цілющої води: як притулили литку та покропили тією водою, — вона й приросла».

Відмінність казок виявляється навіть в цілком тотожних казках, зокрема вже згадуваній «Столику-накрійся, золотий віслук та палиця з мішка» братів Ґрімм та іранській «Капосна

коза». «Другий син потрапив до мірошника і вирішив у нього повчитися. Коли термін скінчився, майстер сказав: — Ти працював добре, за це я дарую тобі осла, не простого, особливого, — його не запрягай і вантажі возити не заставляй. — А навіщо ж він мені? — спитав молодий підмайстер. — Він *випльовує* золото, — відповів мірошник, — якщо його поставити на скатертину і сказати: «Бріклебріт!» — враз добра тварина *випльовуватиме* золоті монети на всі боки». («Столику-накрійся, золотий віслук та палиця з мішка»). Проте один з найперших ілюстраторів казок братів Ґрімм художник Альберт Адамо однозначно відповідає на питання, звідки беруться в віслюка золоті. Українська літературно не опрацьована казка «Про неробу Юрка, маминого синка» в простонародному стилі змальовує чарівні властивості, правда, вже не віслюка, а овечки.

«Ішов він, ішов лісом та й вийшов на зелену поляну, бачить — на пні сидить дід з білою, як молоко, бородою. — Що ви робите, діду? — запитав Юрцьо гордовито. — Я хлопче, ніколи не робив, не буду робити, а все добре жив і буду жити. — А як би й мені не робити та добре жити? — Я тобі допоможу. Дам тобі одну вівцю. Коли тобі буде треба грошей, скажеш: «Овечко, потрясися». Вона потрясється, а з-під хвоста *посиплються* гроші». («Про неробу Юрка, маминого синка»).

Та погляньмо в іранський текст. «Мірошник привів хлопцеві віслюка і сказав: — За те, що ти щиро й старанно робив для мене роботу, я дам тобі цього віслюка. Проте ніколи не запрягай його та не примушуй тягати в'ючаки. — Хлопець спитав: — Навіщо ж мені здався такий віслук? — Е, ти й не знаєш! Це не простий собі віслук. Це такий віслук, що *даватиме* тобі золоті ашрафі. — Як же то? — здивувався хлопець. Мірошник сказав: — Як простелиш скатертину та поставиш на неї віслюка, здіймеш догори праву руку і тричі промовиш: «Аджі-маджі-ламарджі!», віслук стане кричати й *віддавати* золоті ашрафі». («Капосна коза»).

В іранському фольклорі популярний і такий знайомий нам жанр, як небилиці. Представлена в нашому збірнику казка-небилиця «Безпорадні» дуже схожа з українськими небилицями, і наступний фрагмент цілком виразно це підтверджує.

«Через кілька років родилось нас у нашого батька три сини: я та ще два. Батько дуже радів, дивлячись на нас, на синів, але недовго. Один на Спаса ніс через лід яблука до церкви святити та якимось посковзнувся — був некований — розчахнувся і пообламував ноги. Другий пішов зі мною на морквяні заговини колядувати і на дорозі йому блискавкою очі випекло. А мені в семилітню війну кічкою руки повідбивало. Проте ми всі троє були дуже вдатні. Я був майстер на всі руки, безногий був такий, що тільки зайців ловив, а сліпий був меткий стрілець».

Іранські народні казки в усі часи були популярні не лишень на арабському Сході, вони також справили великий вплив на інші сусідні народи. Записана видатним українським сходознавцем Агатангелом Кримським (1871-1942) під час наукового відрядження на Близький

Схід арабська казка «Вагітний емір» являє собою скорочену версію іранської казки «Причепа Мешхеді Алі» (оригінальна назва «Причепа»). Казка «Причепа» набагато ширша й позначена справді іранським побутовим колоритом, вона написана з великим гумором, за що справедливо віднесена упорядником в розділ «Жартівливі казки». Інша ж іранська казка «Камінь терпіння» лягла в назву повісті «Санґе сабур. Камінь терпіння» сучасного французького письменника афганського походження Атека Рахімі. За цю повість автора було нагороджено престижною Гонкурівською премією 2008 року.

Досі іранських казок українською мовою безпосередньо з оригіналу не перекладали. Лише кілька іранських казок в перекладі з російської Микити Шумила було включено до книги «Мудрий звіздар. Збірник афганських та іранських казок», яку видало видавництво «Веселка» у 1967 році.

Роман ГАМАДА

ДЯДЕЧКО НАВРУЗ

Живе собі на світі один старий чоловік на ім'я дядечко Навруз². Коли настає перший день весни, він спускається з гори і з ціпком у руці прямує до міських воріт. На голові в нього повстяна шапка, кучері й борода намальовані хною; вбраний він у каптан з голубого оксамиту, підперезаний шовковим поясом, шаровари з тонкого лляного полотна, а на ногах м'які сап'янці.

За міськими воротями живе одна стара жінка, яка з усієї душі любить дядечка Навруза. Коли надходить перший день весни, вона встає рано-вранці, згортає постіль, гарно прибирає в хаті й у дворі, підмітає долівку й збризкує її водою. Тоді чисто вмивається й чепуриться: малює собі хною волосся, руки й ноги, набілюється, кладе рум'яна, підводить сурмою очі й чорнить брови. Вона одягає шовкову спідницю, кармазинові шаровари й кашемірову свитку. Душить собі мускусом й амброю голову, лице й коси. Виносить килим і простеляє його на ґанку, перед маленьким басейном з водограєм, якраз проти саду, де буйно цвітуть плодові дерева й усяка весняна квіточина. На одну мальовану тацю кладе сім святкових страв — часник, оцет, сумах, лох, яблука, зелень і страву з солоду, а на другу кладе сім видів сушених фруктів та солодоців. Потім розпалює мангал, ставить перед собою кальян, проте не кладе в нього жарину, а сідає й дивиться на дорогу, чи не йде дядечко Навруз.

Не минає багато часу, як повіки в старій стають важкими, її голову хилить дрімота, і вона потихеньку засинає.

Саме о цій порі надходить у двір дядечко Навруз, проте йому шкода будити стару жінку. Він зриває в саду одну гілочку нагідок, кладе її на груди і сідає скраю. З мангала бере жарину вогню, кладе її до кальяну, кілька разів затягується і розламає навпіл апельсин. Одну половинку він з'їдає з цукровим сиропом. Одну жарину в мангалі пригортає попелом, щоб швидко не згасла, цілує стару в щоку і вирушає назад у дорогу.

Сонце потихеньку освітлює весь ґанок, і стара жінка прокидається. Спершу вона нічого не розуміє, та коли краще розглянеться, бачить — ой, лишенько! — всіх речей хтось торкався рукою. В кальяні дотліває

жарина. Апельсин розламаний навпіл. В мангалі жарина пригорнута попелом. Щока її волога. Тоді вона здогадується, що то приходив дядечко Навруз і не хотів її будити.

Стара жінка дуже журиться, чому ж то після всіх її приготувань, саме тоді, коли приходив дядечко Навруз, її зморив сон і вона не змогла його побачити. Минає день за днем, і лишень одна думка ятрить її серце, як би то їй побачити дядечка Навруза. Тоді їй кажуть, що треба діждатися наступного року, коли мине весна, літо, осінь і зима, знову повіє теплий вітерець і настане перший день весни. Тоді дядечко Навруз знову спуститься з гори, прийде до міста і вона зможе побачити його на власні очі.

Стара жінка й згоджується. Проте ніхто не знає, чи вдасться їй наступного року побачити дядечка Навруза. Кажуть, що коли вони побачать одне одного, настане кінець світу, та оскільки й досі не настав кінець світу, стара жінка й дядечко Навруз так і не побачили одне одного.

ПОВЧАЛЬНІ КАЗКИ

КУПЦЕВИЙ СИН

Жив собі багатий купець, який мав за все життя лише одного сина. А отой його син вродився надто вже непутящим та безтурботним. Він став на погану стежку і завів дружбу з гультьями, які зовсім не думали ні про цей світ, ні про інший. Уже й казав, і вмовляв батько, щоб він покинув негідних товаришів, та все було даремно — син пускав батькові слова повз вуха.

Купець дуже журився і ввесь час говорив собі: «Як помру, то настане моему синові лиха година».

Одного дня сховав він у стелі кімнати тисячу золотих ашрафі³ і сказав синові:

— Любий синку, коли тобі буде так сутожно, що далі нікуди, і ти надумаєш заповідати собі смерть, візьми мотузку, один кінець її прив'яжи до кільця на стелі, тоді стань ногами на стілець, другий кінець мотузки обв'яжи собі довкола ший і штовхони стілець ногою. Із усіх смертей це найлегший спосіб померти.

Вислухав син батькові слова та й став сміятися. «Мабуть що мій батько з'їхав з глузду, — сказав він собі. — Хіба мудра людина буде самохіть вкорочувати собі віку?»

Минув якийсь час, і купець пішов з цього світу. Ото й почав син марнувати, гайнувати батьківське добро. Ті гроші, що батько заробив за своє життя, він в один рік пустив на вітер і став продавати усе з хати: сьогодні продасть килим, завтра ковдру, а там іще щось. Далі бачить — нічого вдома вже не зосталось, давай продавати рабів та рабинь. Сьогодні продасть Како-Навруза, завтра — Зафаран. Коли ж це одного дня огледівся він, дивиться, а в хаті вже нічого й немає — ні продати, ні заставити.

Ото й став він думати-гадати, що ж ото робити та як далі жити. Одного дня товариші й кажуть йому:

— Сьогодні ми будемо твоїми гостями в такому-то саду. Приготуй

усе, що треба, та принеси туди.

Юнак приобіцяв їм і вернувся додому. Проте вдома не було й малої речі, щоб можна було продати. Тоді він прийшов до матері та й став плакати:

— Сьогодні ввечері я маю влаштувати гостину, а в мене ні гроша за душею. Ото вже мені буде сором перед моїми друзями!

Шкода матері зробилось сина. Вона пішла, заставила свій золотий браслет, на ті гроші накупила, чого треба, наготувала всіляких потрав, зав'язала у вузлик і дала синові.

Втішений юнак узяв того вузлика та й подався в сад, де мали зійтися його друзі. Ідучи дорогою, він трохи втомився. Тоді поставив вузлика на землю й сів відпочити в холодку під одним деревом.

Саме в цей час де не взявся собака. Зачувши запах смаженого, він підбіг до вузлика. Юнак підняв каменя й пожбурих у собаку. Собака підскочив, один кінець вузлика замотався йому на шиї, і він кинувся тікати. Бачить юнак, що така справа, схопився з місця й побіг услід за собакою. Біг він що було сили, аж дух йому захопило, та так і не наздогнав його.

Зі сльозами на очах, із опечаленим серцем прийшов він до товаришів і розповів їм про свою пригоду. А ті зняли його на кпини, стали сміятися — хто ж би то й повірив у таке. Тоді, нічого робити, самі влаштували гостину, сіли кружкома й стали пити-гуляти, а юнака не запросили до гурту.

Аж наче від сну прокинувся купцевий син. Він тепер гаразд бачив, на яких друзів змарнував увесь батьківський спадок. Отже, він твердо вирішив накласти на себе руки, аби не жити в такій ганьбі й неславі. Раптом йому згадався батьківський заповіт: «Коли тобі буде так сутужно, що далі нікуди, і ти надумаєш заподіяти собі смерть, піди в кімнату, прив'яжи мотузку до кільця на стелі та й вішайся».

Юнак подумав собі: «Я ото все не держався батькової ради, і разу не послухав його мови, так хоч тепер виконаю його заповіт. Може, на тім світі не буде мені такої ганьби».

Він повернувся додому, пішов у кімнату і зробив так, як казав йому батько: зліз на стільця, один кінець мотузки прив'язав до кільця на стелі, другий кінець обв'язав довкруг шиї, а тоді ногою штовхнув стілець. Під вагою його тіла кільце вихопилось разом з цеглиною,

юнак упав додолу і на нього зі стелі посипались золоті ашрафі.

Коли юнак побачив те золото, він зрозумів, як сильно любив його батько. Він вже з самого початку знав, що його син потрапить у велику притугу й схоче накласти на себе руки.

Юнак підвівся, позбирав ашрафі й прийшов до матері. Дивиться, а мати сидить у кутку та з журби понурила голову на коліна. Він дав їй одного ашрафі і сказав:

— Уставай, зготуй пишну вечерю та попоїмо добре!

Зраділа матір, а далі й стала питати, де він узяв те золото.

— Ми витерпіли стільки лиха й страждань, так тепер Бог нагородив нас сторицею. Я вже тепер добре знаю, як треба на світі жити та з ким дружбу водити.

— Дякувати Богу, що тобі вернувся розум! — відказала матір. — А тепер розкажи мені, де ж ти взяв ашрафі.

— Оці гроші дав мені батько, так це він мене й напоумив.

— Не насміхайся з мене, — відказала матір, — адже твій батько давно вже помер.

Тоді син і розповів матері, як було діло, а насамкінець присягнувся вернути назад те добро, що пустив за вітром.

Другого дня вранці він пішов у місто і все, що колись поспродував, викупив і приніс додому. Потім він привів до ладу батькову крамницю і став собі купцювати.

Коли його товариші довідались, що він зробився багатий, як і перше, знову стали вчащати до нього. Юнак по-дружньому обійшовся з ними і одного разу запросив їх на обід у той самий сад, де вони були перед тим.

В умовлений день юнак прийшов у сад з порожніми руками і сказав:

— Друзі! Сьогодні мій кухар готував нам на обід куфте⁴, коли ж прибігла миша, поцупила м'ясо і затигла в нірку.

— Бувають іще дивніші речі, — озвався один товариш. — Минулого тижня мій кухар так само готував куфте, коли ж прибігла миша й затигла в нору відбивалку для м'яса.

— Це ще нічого, — сказав другий. — Кілька днів тому в мою кухню прибігла миша й затигла в нору все, що було на кухні. Кухар хотів упіймати мишу, а миша вхопила його за комір і затигла в свою нору. Про нього й досі жодної звістки, і лишень один Господь відає, чи

живий іще той бідолаха.

Купцевий син вислухав їх і сказав:

— Чому ж тоді, коли я казав вам, що собака вкрав вузлик з харчами, ви мені не повірили і не прийняли до гурту?

Товариші нічого не відповіли, лишень від сорому похилили голови.

— Авжеж, — став юнак казати далі, — того дня, коли я був безщасний, ви не повірили моїм правдивим словам. А сьогодні, коли я став знову багатий, ви пристаєте на мою брехню та ще як і підбріхуєте, аби тільки підлеститись. Це про таких, як ви, сказали давні мудреці: «Як у тебе є гроші, то й друзі хороші». Ви дали мені таку науку, що пам'ятатиму до Суднього дня, за те й спасибі вам.

Він повернувся назад до своєї крамниці й став далі собі купцювати. Він так чесно й старанно провадив торгівлю, що справи його пішли вгору, і він незабаром зробився купецьким головою міста.

ЦАРЕВИЧ ІБРАГІМ І ЖОРСТОКА КРАСУНЯ

За стародавніх часів жив та був один падишах. Він одружувався і раз, і вдруге, проте ні одна жінка не породила йому сина. Ішли, минали роки, і падишах іще гірше журився, чого ж то немає у нього дитини.

Одного дня поглянув він у дзеркало, бачить — борода в нього вся біла, а обличчя геть вкрили зморшки. Гіркий стогін вихопився йому із грудей, і сказав він своєму візирі:

— О мудрий візире! Мій вік підходить до краю, проте нема в мене сина, щоб сів після мене на трон та вдягнув мою корону. Не знаю, що мені й робити, що вдіяти.

— О володарю світу! — відказав візир. — Є в мене дочка, гарна й сумирлива дівчина, і коли бажаєш, я віддам її за тебе. Ти щиро молися та благай Бога, роздавай золото й коштовності старцям убогим, то, може, Всевишній зглянеться над тобою і дасть тобі дитинку.

Падишах зробив так, як сказав візир, і одружився з його дочкою. Через дев'ять місяців та дев'ять днів ласкавий Господь послав йому синка, якого назвали царевичем Ібрагімом.

Коли царевичеві Ібрагіму сповнилося шість років, його віддали

в науку до школи. Потім його навчили їздити на коні, стріляти з лука, і невдовзі він зробився бравим парубком.

Одного дня царевич Ібрагім сказав батькові:

— Любий тату, я хочу поїхати на полювання.

Батько не хотів був пускати сина самого, а далі бачить, що той так уже просить, то й згодився. Сів царевич Ібрагім на коня та й поїхав.

Ото полює царевич Ібрагім по горах та бескидах, коли трапилась йому гарна й пригожа газеля. Кинувся він слідом за нею, і випало йому проїздити побіля якоїсь печери. Дивиться — сидить біля входу в печеру старий, тримає в руках портрет якоїсь дівчини, і так уже плаче, що годі.

Під'їхав Ібрагім ближче й спитався:

— Чий цей портрет, діду, і чого ти так плачеш?

— О юначе, — відказав йому старий. — Не тривож мого серця, покинь мене, нехай я сам побиваюсь своїм лихом.

Ібрагім і став прохати старого:

— Заклинаю тебе тим, в кого ти віруєш, розкажи мені всю правду, як є.

— О юначе, — відмовив старий. — Коли вже ти залявся мені, то нарікай сам на себе. Оцей портрет, що ти бачиш, — портрет жорстокої красуні, в яку всі без тями закохані. Проте вона ні за кого не згоджується виходити заміж, і всіх, хто приходить до неї свататися, віддає на страту.

Царевич Ібрагім ближче приглянувся до портрета і зараз закохався в красуню ніби не одним, а ста серцями. Не тямлячи себе від печалі, він повернувся додому, зібрав усе, що треба, для подорожі та, не сказавши нікому й слова, вирушив у дорогу.

От їде він, їде, аж приїхав нарешті до китай-міста і став блукати по вулицях та базарах.

Вже так наваході сонця сів він собі в куточку, щоб трохи спочити. Саме тудою проходила одна стара жінка. «Треба мені порозмовляти з цією старою, — подумав собі Ібрагім, — то, може, й порадить вона у моїй справі». Отже, він привітався ввічливо зі старою.

Стара й собі привіталась з царевичем Ібрагімом, а тоді спитала:

— О юначе, відкіля ти будеш?

— Матінко, — відказав Ібрагім. — Я чужий в цьому місті й не знаю,

куди мені йти.

— Коли ти не погордуєш моєю хатиною, то ходімо до мене.

Зрадів царевич, що так йому Бог погодив, а тоді подався зі старою до неї додому.

Коли вже вони зайшли до хати, бачить стара, а юнак такий сумний, що годі.

— Що з тобою? Чим ти так журишся? — і стала питати стара.

— Як же мені, матінко, не журитися, — відказав їй Ібрагім, — коли таке лихо!

— Живим Богом прохаю тебе, розкажи мені правду. Може бути, я тобі стану в пригоді.

— Матінко, — відказав їй Ібрагім. — Коли від Бога не приховаєш, то що від тебе приховувати. Якогось дня я побачив у руках старого діда портрет жорстокої красуні, й відтоді покинув мене і сон, і спокій. Ото я й прийшов сюди, щоб побачити її.

— Пожальй своє молоде життя, синку! Хіба ти не знаєш, що хто приходить до неї свататися, того потім вбивають?

— Матінко! Я все добре знаю, проте що вдіяти, коли я не можу без неї жити. Коли ти мені не допоможеш, я помру!

Він дістав із пояса пригорщу коштовного каміння і висипав перед старою.

Коли стара побачила коштовне каміння, вона подумала собі: «Цей юнак не інакше як царевич, шкода мені його молодощів. Боюсь я, що він занапастить себе через жорстоку красуню».

Тоді вона повернулась до юнака і сказала:

— Зараз лягай спати, а я тим часом поміркую в твоїй справі; почекаємо до завтраго, адже Господь наш — ласкавий.

Другого дня вранці стара взяла кілька вервиць, іще пару вервиць почепила собі на шию, взяла в руки костура, пришкандибала до палацу, де жила жорстока красуня, й тихенько постукала.

Дівчина послала служницю поглянути, хто там стукає в двері.

Служниця пішла, а тоді повернулась і сказала:

— Це прийшла якась стара жінка та стоїть біля дверей.

— Піди приведи її, — звеліла красуня, — я спитаю, чого їй треба.

Привела служниця стару до жорстокої дівчини, стара привіталася й сіла.

— Звідкіля ти йдеш, матінко? — спитала в неї дівчина.

— Йду я, дочко, зі святих місць, я прочанка, проте заблукала в дорозі та оце сюди втрапила.

Коротко мовлячи, стара стала улесливо говорити з дівчиною, затуманила їй голову, а тоді спитала:

— Дочко, ти така гарна й принадна, та й розумом узяла, — чому не виходиш заміж?

Тільки що стара так сказала, як дівчина скипіла від гніву й затопила їй добрячого ляпаса. За якусь хвилю вона полагіднішала, їй шкода зробилось старої, і щоб якось її втішити, вона сказала:

— Матінко, в оцій справі криється якась таємниця. Одного разу вночі приснився мені сон, ніби я перекинулась газелею, гуляю собі в степу і пасуся. Раптом де не взявся газель-самець, підійшов до мене та й став мені вірним приятелем. Отак ми разом собі паслися, коли ж це нога газелі-самця втрапила в мишачу нору. Як уже він намагався витягти свою ногу з нори, проте не зміг. Я тоді пробігла один фарсах⁵ дороги, принесла йому в роті води, вилила в мишачу нору, і він витяг свою ногу. Ми знову стали любенько собі пастися. Невдовзі трапилось так, що в мишачій норі застрягла моя нога. Газель-самець пішов по воду й більше не вернувся, і я зосталась сама-однісінька. Я зараз прокинулась зі сну, і відтоді поклялася собі, що ніколи не піду заміж. Я заприсяглася вбивати кожного, хто приходитиме мене сватати, бо тієї ночі зрозуміла, що в чоловіків немає вірності.

Коли стара дослухала цю історію, вона попрощалася з дівчиною й повернулась додому.

— Не вбивайся так, юначе, — сказала вона царевичеві, — я почула пригоду дівчини і вже знаю, де твій порятунок.

А далі й розповіла царевичеві Ібрагімові усе, що чула від дівчини.

— Що ж мені тепер робити? — спитав юнак.

— Побудуй лазню та загадай художникам, щоб у роздягальні на трьох картинах намалювали газелину пару — самицю й самця. На першій картині нехай разом пастимуться самець і самиця. На другій картині нехай буде так, що нога газелі-самця застрягла в мишачій норі, а газеля-самиця принесла воду і вилила в нору. На третій картині нехай намалюють, що нога газелі-самиці застрягла в норі, газель-самець пішов до джерела по воду, і його з лука застрелив мисливець.

Царевич Ібрагім найняв майстрів, і незабаром спорудили прегарну лазню, роздягальню якої прикрасили такими картинами, як казала стара.

Минуло кілька днів, і по всьому китай-місту рознеслася чутка, що прибув якийсь чоловік з країни Іран і збудував таку лазню, що в усьому світі немає чогось схожого.

Коли почула про ту лазню жорстока красуня, сказала:

— Треба й мені піти та поглянути, що воно за лазня.

Вона звеліла гукати окличникам, щоб не було нікого на вулицях і базарах, бо жорстока красуня їхатиме до лазні.

Дівчина приїхала в лазню й стала роздивлятися картини, полотно за полотном, де була намальована історія газелиної пари — самця й самиці. Коли вона побачила підстреленого самця, зойкнула і сказала про себе: «Гай-гай! На тому газелі-самцеві немає жодної провини, отже, виходить, я помилялася!»

Вона зараз поклялася більше нікого не вбивати та шукати собі пару.

Стара сказала царевичеві Ібрагіму, що дівчина ходила до лазні, а тоді загадала йому:

— Сьогодні вберися у біле вбрання, підійди до палацу дівчини та гукай: «О, моя газеля! О, моя газеля! О, моя газеля!» Тоді мерщій утікай, щоб тебе не схопили. На другий день замість білого вберися в зелене й знову піди до палацу. На третій день піди до палацу дівчини в червоному та знову гукай те саме. Проте цього разу не втікай, нехай тебе схоплять і приведуть до дівчини. Коли дівчина питатиме, чому ти так чиниш, ти відкажи їй: «Одної ночі привидівся мені сон, як я подружився з газелею-самицею, і ми стали разом пастися. Коли ж це моя нога потрапила в мишачу нору й застрягла в ній. Скільки вже я силкувався, проте не зміг витягти ногу. Газель-самиця пробігла один фарсах дороги, принесла в роті воду й вилила в нору, щоб я міг витягти ногу й порятуватись. Ми стали далі собі пастися, коли ж в мишачу нору потрапила нога газелі-самиці. Я пішов, щоб принести води, коли ж мене підстрелив мисливець, і я враз прокинувся зі сну. Відтоді минуло вже кілька років, і я блукаю від міста до міста, від країни до країни і гукаю свою пару.

Царевич Ібрагім того ж дня вбрався у біле вбрання, підійшов до палацу дівчини і тричі вигукнув: «О, моя газеля!»

Дівчина звеліла своїм служникам:

— Підіть та схопіть того юнака-приблуду!

Проте поки вони виходили з палацу, царевич не став дожидати й утік.

На другий день царевич вбрався в зелене, знову прийшов до палацу дівчини й вигукнув ті самі слова. Вийшли служники, щоб схопити його, проте він і цього разу втік.

На третій день царевич прийшов до палацу дівчини в червоному і тричі вигукнув: «О, моя газеля!» Цього разу він не став утікати, його схопили і привели до дівчини.

Коли дівчина поглянула на царевича Ібрагіма, її серце аж затремтіло від кохання, і вона промовила подумки: «О Божечку, не дай, аби я закохалася в оцього юнака-приблуду!»

Потім вона спитала в царевича Ібрагіма:

— О юначе! Чому ти приходиш сюди троє днів поспіль та гукаєш оці слова?

Царевич Ібрагім і розказав дівчині ту історію, що навчила його стара, від початку й до самого краю. Дівчина зараз зітхнула і впала непритомна на землю. Коли вона повернулась до тями, сказала:

— О, юначе! Господь зглянувся над нами. Він прислав тебе сюди, щоб я зреклася думки, що всі чоловіки невірні. Я не знала, що того самця підстрелив мисливець і що ти — моя пара. Тепер скажи мені, хто ти такий і звідкіля прийшов?

— Моє ім'я — Ібрагім, я син падишаха Ірану, і я виходив увесь світ, щоб з'єднатися з тобою.

Дівчина виправила гінця з листом до свого батька, що хоче вийти заміж. Коли батько дівчини довідався, що дочка хоче побратися з сином падишаха Ірану, то зрадів не знати як. Він зібрався дорогою, прибув до дочки, влаштував пишний бенкет, а там і повінчали дівчину з царевичем Ібрагімом.

Тепер послухайте про батька царевича Ібрагіма.

Того самого дня, коли царевич Ібрагім покинув рідне місто і через кохання до жорстокої красуні зробився блукальцем, батько віддав наказ своїм вершникам по всіх усядах шукати його сина. Проте вершники не знайшли і сліду царевича Ібрагіма. Тоді батько вбрався в каландарську⁶ одежу й став ходити від міста до міста, від країни до

країни, шукаючи свого сина.

Із призову долі саме того дня прибув він до китай-міста, дивиться — люди юрмами сунуть до палацу китайського падишаха. Спитав він в якогось старого:

— Що у вас таке сьогодні?

— Хіба ти не чув? Сьогодні весілля жорстокої красуні з царевичем Ібрагімом, сином падишаха Ірану.

Коли каландар почув ім'я свого сина, упав без пам'яті на землю. Вернувшись до тями, він підвівся й разом з людьми пішов до палацу китайського падишаха. Коли царевич Ібрагім поглянув на каландара, зараз упізнав його між людей, він підбіг, обійняв свого батька й поцілував. Потім він звелів відвести його до лазні, гарно помити й одягти на нього падишахське вбрання.

Коли падишах Ірану вийшов із лазні, царевич Ібрагім привів його до батька дівчини, і вони обійняли одне одного.

Сказати коротко, сім днів гуляли весілля, а на сьомому ніч дівчину гарно прибрали й повели до шлюбного покою.

Коли минуло кілька днів, царевич Ібрагім узяв дівчину і разом з батьком повернувся до своєї країни, і жили вони довго у щасті й гаразді.

КАМІННИЙ ОДЯГ

Було так чи не було, нікого крім Бога не було. Жив собі один розбійник, котрий мав жінку та троє дочок.

Одного дня, коли розбійник ладнався іти на грабунок, жінка сказала йому:

— Принеси мені золоте намисто.

Найстарша дочка сказала:

— Принеси мені браслет.

Середуща сказала:

— Принеси мені сережки.

А наймолодша сказала:

— Що принесете мені, тату, те й добре буде.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ